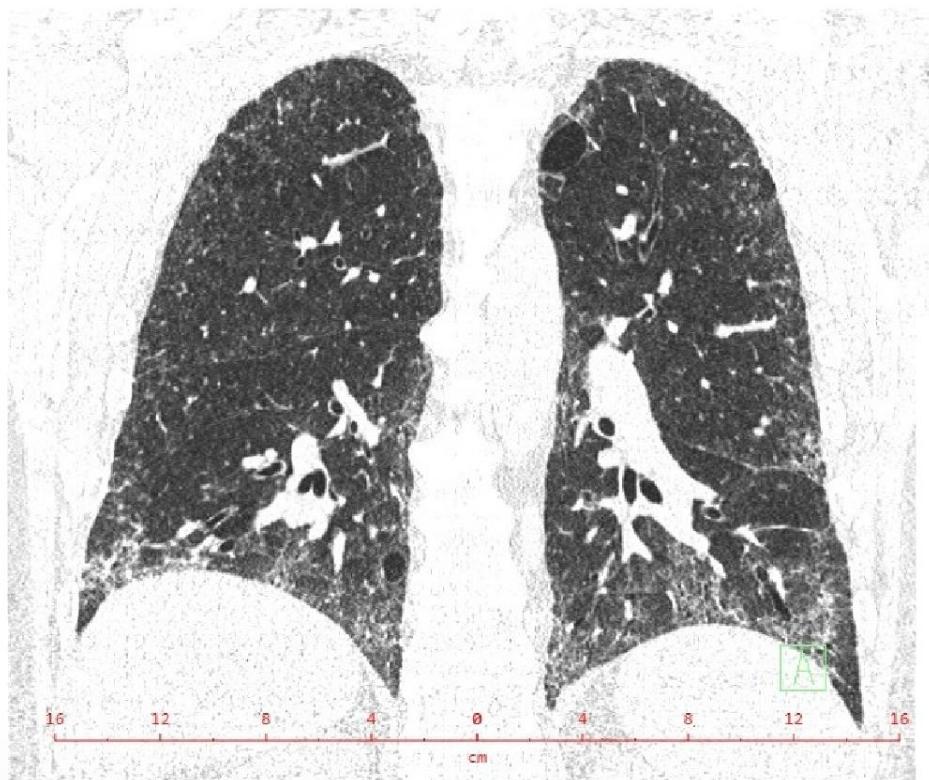

Patologie plic 2

MUDr. Jan Balko, Ph.D.

Ústav patologie a molekulární medicíny FNM a 2. LF UK

Plicní onemocnění

1) VVV plic

2) cirkulační plicní choroby

3) plicní nevzdušnost

4) záněty plic

5) pneumokoniózy

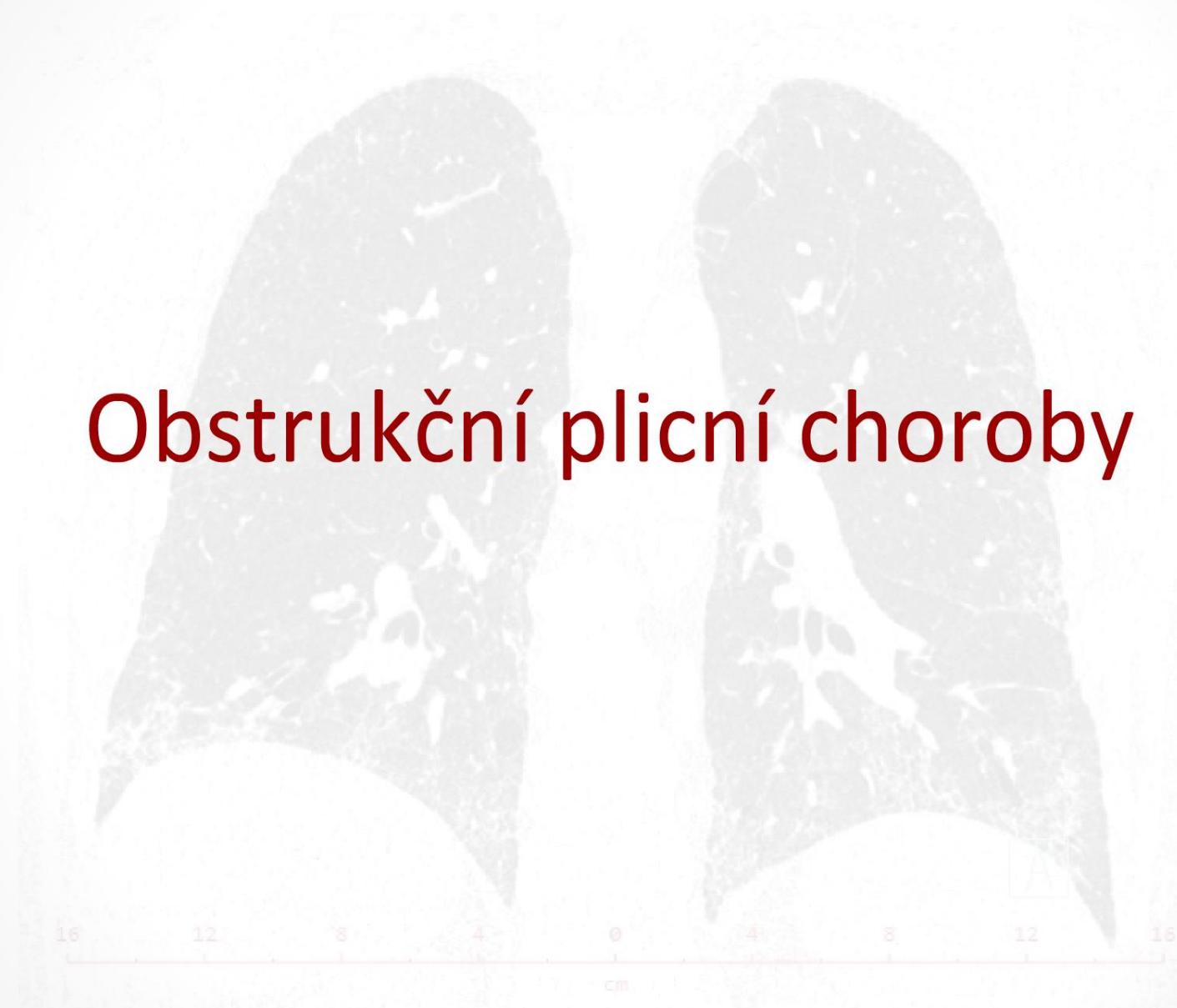
6) obstrukční plicní choroby

7) restrikční plicní choroby

8) nádory plic

Obstrukční plicní choroby

Obstrukční plicní choroby

- onemocnění charakterizovaná přítomností
ventilační obstrukce

"Akutní"

bronchiální astma

Chronické

chronická bronchitida
plicní emfyzém
bronchiektázie
cystická fibróza

CHOPN

Bronchiální astma

Definice

- *asthma bronchiale** ("záducha")
- **chronická obstrukční plicní choroba s akutními projevy**
 - manifestována akutními **asthmatickými záchvaty**
- častá choroba
 - cca 5 % populace, zejména **děti** (poslední roky až 2x nárůst prevalence)
 - může doprovázet CHOPN (naopak starší kuřáci)
- vzácně možný fatální průběh
 - těžké / protrahované záchvaty

* *asthma cardiale* (plicní edém)

Bronchiální astma

Příčina (etiology)

- alergická hyperreaktivita průdušek
 - asociace s projevy **hypersenzitivity** (senná rýma, atopický ekzém, eozinofilie, konjunktivitida...)
- multifaktoriální vznik (dědičnost + zevní prostředí)
 - **extrinzické** = zevní alergeny (např. pyly, roztoči, plísně, léky)
 - **intrinzické** = vnitřní idiosynkratický spouštěč (např. stres, chlad, infekce)

Bronchiální astma

Vývoj (patogeneze)

- vzniká I. typ imunopatologické reakce
 - IgE rychle aktivuje **ezinofilní granulocyty** a **mastocyty** k vyplavení mediátorů
 - mediátory způsobí **obstrukci DC bronchokonstrikcí** (edém, spasmus) a **hypersekrecí hlenu**
- časem **remodelace** bronchiální stěny s obstrukcí lumen
 - akutní ataky (asthmatické záchvaty) zhojeny ad integrum **vyjma** častých / protrahovaných / nasedajících na jiné chroby (zde stav přejde ve stálý)

Bronchiální astma

Morfologie

- makroskopicky vazký sklovitý hlen vyplňuje bronchy a plicní parenchym vykazuje hyperinsuflaci
 - **hyperinsuflace** má obraz inspiračního postavení bránice a "prefouknuté" nekolabující plíce
 - komplikací akutní *cor pulmonale*, eroze bronchů

Bronchiální astma

Morfologie

- mikroskopicky změny bronchiální sliznice:

- **lumen** stenotizováno a vyplněné hlenem (Charcot-Leydenovy krystaly a Curschmannovy spirály z degranulace eozinofilů)
- **epitel** hyperplázie pohárkových buněk až dl. metaplázie + širší BM
- **vazivo** edematózní s chr. zánětem s eozinofily + zřasení spasmem
- **mucinózní žlázky** hyperplastické
- **svalovina** hyperplastická + hypertrofická

Bronchiální astma

Klinika

- děti i dospělí

- alergici s projevy hypersenzitivity (proti CHOPN mladší, sociálně zdatnější)

- intermitentně charakteristické **asthmatické záchvaty**

- akutní exacerbace dušnosti (**dyspnoe**) různé tíže po expozici alergenu (tachypnoe s prodlouženým exspiriem, neklid až stah pomocných r. svalů)
- poslechové fenomény (stridor, vrzoty, pískoty) / produktivní kašel
- v mezidobí asymptomaticití (vyjma trvalé remodelace)

- komplikace až vzácně fatální

- **status asthmaticus** = prolongovaný těžký / opakující se záchvat

CHOPN

Definice

- chronická obstrukční plicní / bronchopulmonální nemoc (COPD)
- **společný klinický termín** pro 2 následující choroby
 - chronická bronchitida + plicní emfyzém (u cca 70 % se doprovázejí)
- **nejčastější** choroba DDC
 - 95 % kuřáci
- postupně fatální průběh
 - v ČR 2. nejčastější příčina smrti (indikace LTx)

Chronická bronchitida

Definice

- *bronchitis chronica*
- produktivní **kašel** trvající min. 3 měsíce 2 roky po sobě
 - výjimka v definici chronického zánětu vedle chr. hepatitidy
- častá choroba
 - cca 15 % populace

Chronická bronchitida

Příčina (etologie)

- poškození bronchiální sliznice **kouřením**
 - cca 95 % kuřáci (primární i sekundární)
- vzácněji vliv **znečištěného prostředí / infekce**
 - prašné, zamořené toxickými látkami (pracovní prostředí) / opakované ataky akutní bronchitidy (infekce v dětství)
 - cca 5 % nekuřáci
- **multifaktoriální** vznik (dědičnost + zevní prostředí)
 - onemocní cca 50 % kuřáků (nutná predispozice)

Chronická bronchitida

Vývoj (patogeneze)

- abnormální chr. zánětlivá reakce na inhalované částice cigaretového kouře
 - jen u predisponovaných kuřáků
- časem **remodelace** bronchiální stěny s obstrukcí lumen
 - proti *asthma bronchiale* jde spíš o **ireverzibilní stálý chr. zánět** s pomalou progresí a účastí spíš **neutrofilů**

Chronická bronchitida

Morfologie

- makroskopicky patrná jen pokročilá stádia
 - hlen vyplňuje bronchy
 - bronchiální sliznice může vykazovat známky leukoplakie
- často doprovází plicní emfyzém

Chronická bronchitida

Morfologie

- mikroskopicky řada změn bronchiální sliznice:
 - **lumen** stenotizováno a vyplněné hlenem
 - **epitel** zmnožení pohárkových buněk až dl. metaplázie (absence řasinek)
 - **vazivo** fibrotizované (ztráta elasticity) s chronickým zánětem s neutrofily (spasmem zřasení sliznice)
 - **mucinózní žlázky** hyperplastické
 - **svalovina** hyperplastická + hypertrofická
- určován **Reidové index**
 - **poměr** šířka vrstvy žlázek : celková šířka lamina propria mucosae
 - při hyperplázii žlázek je **nad 0,5** (zdraví pod 0,4)

Chronická bronchitida

Klinika

- dospělí

- zejména **kuřáci** (proti *astma bronchiale* starší 40-ti let, sociálně slabší a stálý vleklý průběh bez exacerbací, max. zhoršení v zimě)

- fenotyp = tzv. "**blue bloaters**"

- kombinace **produktivní kašel** (letitý, vykašlávají hlen až *bronchorrhoea*) + **periferní cyanóza** (dušnost přejde v hypoxii)
- spíš obézní kuřáci s širokým hrudníkem (věk cca 40 let)

- komplikace až fatální

- *cor pulmonale chronicum*, plicní infekty

Plicní emfyzém

Definice

- *emphysema pulmonum** ("rozedma plicní")
- abnormální trvalé **rozšíření alveolárního stromu**
 - **distálně** od respiračního bronchiolu (včetně)
 - **ireverzibilní** anatomická alterace (destrukce interalveolárních sept)
- častá choroba
 - zpravidla navazuje na chronickou bronchitidu (CHOPN)

* existuje i podkožní a mediastinální emfyzém

Plicní emfyzém

Příčina (etologie)

- závisí na **typu emfyzému** (existují 2 základní mechanizmy)
 - přímá destrukce interalveolárních sept (nejčastěji kouřením)
 - **hyperinflace** (patologicky zvýšený V plic na konci výdechu)
- **multifaktoriální** vznik (dědičnost + zevní prostředí)
 - onemocní cca 50 % kuřáků (nutná predispozice)
 - výjimkou čistě geneticky pomíněný panacírní emfyzém

Plicní emfyzém

Vývoj (patogeneze)

- přímá **destrukce** interalveolárních sept:
 - následuje splynutí alveolů až viditelná **dilatace** destruovaného úseku

Plicní emfyzém

Vývoj (patogeneze)

1) centroacinárni (centrolobulárni) emfyzém

- nejčastější, poškození respiračního bronchiolu **kouřením**
 - **respirační b.** je nejproximálnější (**centrální**) úsek alveolárního stromu (zásobí vzduchem skupinu alveolů zvanou **plicní acinus**; více acinů = lobulus)

Plicní emfyzém

Vývoj (patogeneze)

2) panacinární emfyzém

- dědičné poškození celého plicního acinu vlivem deficitu **α -1-antitrypsinu**
 - **α -1-antitrypsin** = inhibitor elastázy neutrofilů (anti-elastáza)
 - destrukce a dilatace **proximálního i distálního** úseku alveolárního stromu

Plicní emfyzém

Vývoj (patogeneze)

3) distální acinární (paraseptální) emfyzém

- **idiopatické** poškození alveolů podél acinárních sept
 - alveoly jsou **nejdistálnější (periferní)** úsek alveolárního stromu
(maximum změn podél acinárních / lobulárních sept až subpleurálně)
 - může být v kombinaci s centroacinózním

Plicní emfyzém

Vývoj (patogeneze)

- **hyperinflace** alveolárního stromu:
 - patologicky zvýšený V plic na konci výdechu

Plicní emfyzém

Vývoj (patogeneze)

1) lokalizovaný / fokální emfyzém

- **para- / pericikatrikózní emfyzém v okolí jizev**
 - roztažení alveolů naléhajících na jizvu (*cicatrix*)
 - vliv silikózy ("kopretinový emfyzém"), plicního infarktu, zánětů, sarkoidózy, plicních operací
- **vrozený emfyzém patologickým vývojem parenchymu**
 - vliv Downova syndromu, kongenitální malformace DC

Plicní emfyzém

Vývoj (patogeneze)

2) senilní emfyzém

- involuční emfyzém plicního parenchymu

- vliv stárnutí (častý), hladovění (manifestován od ztráty 30 % hmotnosti)

Plicní emfyzém

Vývoj (patogeneze)

3) kompenzatorní emfyzém

- rozepnutí až potrhání **reziduálního** parenchymu plic
 - zbytku po chirurgické resekci (laloku = lobektomie; křídla = pulmektomie)

Plicní emfyzém

Morfologie

- makroskopicky plicní parenchym vykazuje hyperinsuflaci
 - **hyperinsuflace** = obraz inspiračního postavení bránice a "prefouknuté" nekolabující plíce (často zároveň soudkovitý hrudník a horizontální žebra)
 - výskyt až **plicních bul** (dutiny vyplněné vzduchem o průměru nad 1 cm)
 - **komplikací chronické cor pulmonale**

Plicní emfyzém

Morfologie

- lokalizace závisí na typu emfyzému
 - **centroacinárni** hlavně v horních plicních lalocích (apexy)
 - **panacinárni** difuzní, nejvíce v dolních lalocích
 - **distální acinárni** hlavně v horních plicních lalocích (apexy) subpleurálně

Plicní emfyzém

Morfologie

- mikroskopicky ztráta plicního intersticia / stromatu
 - absence interalveolárních sept a **splývání / dilatace acinů** v až plicní buky
 - ve výsledku **ubývá plocha** na výměnu respiračních pynů

Plicní emfyzém

Klinika

- dospělí

- **centroacinózní** nejčastější, většinou starší kuřáci (CHOPN)
- **panacinárni** mladí nekuřáci (současně jaterní cirhóza)
- **distální acinárni** mladí s vysokým štíhlým habitem (spontánní PNO)

- fenotyp = kuřáci s obrazem tzv. "pink puffers"

- **růžoví** (bez cyanózy) a **supějící** (dušní; kašel málo a neproduktivní)
- spíš asteničtí kuřáci se soudkovitou "inspirační" hrudí (věk cca 60 let)

- komplikace až fatální

- *cor pulmonale chronicum*, plicní infekty, PNO

Bronchiektázie

Definice

- *bronchiectasis*
- abnormální trvalé **rozšíření bronchiálního stromu**
 - proximálně od terminálního bronchiolu (včetně)
 - ireverzibilní anatomická alterace (destrukce stěny bronchů / bronchiolů)
- v současnosti relativně vzácná choroba

Bronchiektázie

Příčina (etologie)

- dilatace vzniká **destrukcí** stěny bronchů / bronchiolů
 - **ložisková** distálně za překážkou (tumor, cizí těleso, hlenová zátka)
 - **difuzní** po těžkých zánětech (adenoviry, spalničky, pertuse, TBC), často v terénu systémové nemoci (imunodeficiency, CF, aspirace, neuromuskulární choroby, Kartagenerův syndrom...)
 - většina neobjasněná (50-80 %)

Bronchiektázie

Vývoj (patogeneze)

- v dilatovaném úseku se **hromadí** vzduch a hlen
 - **vzduch** vede k insuflaci a další dilataci bronchu / bronchiolu
 - **hlen** osídlí mikroorganizmy = sekundární infekce (další alterace stěny)

Bronchiektázie

Morfologie

- **makroskopicky** nález dilatace bronchiálního stromu
 - **cylindrická** (pravidelná rozměrná v celé délce bronchu)
 - **vakovitá** (fokální kapsovité dilatace bronchu)
 - **varikózní** (střídání dilatovaných a normálních až stenotických úseků)

Bronchiektázie

Morfologie

- mikroskopicky dilatace lumen bronchu s mukostázou
 - epitel často dl. metaplázii
 - mucinózní žlázky hyperplastické
 - peribronchiálně chronický zánět až fibrotizace (až nahradí celou stěnu)

Bronchiektázie

Klinika

- děti i dospělí

- děti spíš difuzní formu

- produktivní kašel až dušnost

- komplikace vzácně až fatální

- *cor pulmonale chronicum*
- plicní infekty (abscedující pneumonie)
- aspergilom (pseudotumorózní mycetom ve vakovité bronchiektázii)
- AA amyloidóza
- dysplázie až SCC

Restrikční plicní choroby

Restrikční plicní choroby

- restriktivní / intersticiální plicní choroby
- onemocnění charakterizovaná zánětem / fibrotizací **intersticia plic**

Akutní
ARDS / IRDS

IPP (intersticiální plicní procesy / fibrózy)
EAA
kuřácké IPP
polékové IPP
IPP systémových ch.
pneumokoniózy

Chronické

IPF (UIP)
NSIP
COP
LIP
ezozinofilní pneumonie
pleuropulmonální fibroelastóza
alveolární proteinóza

známých příčin

idiopatické

plicní granulomatózy

sarkoidóza

imunitní (vaskulitidy, RA)
infekce

ARDS

Definice

- syndrom akutní dechové tísně (dospělých)
 - klinický název (Acute / Adult Respiratory Distress Syndrome)
 - nedonošení novorozenci IRDS (Infant Respiratory Distress Syndrome)
- akutní restrikční plicní choroba
 - trias = akutní vznik + těžká hypoxemie + oboustranné infiltráty na RTG
 - spadá do skupiny akutního plicního poškození (ALI) spolu s DAH
- relativně častá nemoc se závažným až fatálním průběhem
 - nejčastější příčina RI

ARDS

Příčina (etiology)

- podkladem **difuzní akutní poškození plicního intersticia**
- **endogenní** příčiny
 - nejčastější **šok**, dále vaskulitidy, systémové autoimunity...
- **exogenní** příčiny
 - **inhalace** (toxiny, žíraviny, SAVO), **aspirace** (topení, žaludeční šťávy), **sepse**, **traumata plic** (kontuze, popáleniny), akutní pankreatitida, DIC, **nádory** (leukemie, lymfomy), **iatrogenní** (záření, LTx reperfuze, léky)...

ARDS

Vývoj (patogeneze)

- odpovídá **univerzální reakci plic na variabilní inzulty**
- i pokud se **zhojí**, tak přejde v **IPP**
 - **ireverzibilní** zajizvení plic s nutností ventilace (invalidita a další zhoršení)
 - terapií jedině H-DLTx

ARDS

Morfologie

- makroskopicky obraz "šokové / vlhké plíce"
 - podoba **těžkého edému plic** (nad 1 kg prosáklé nevzdušné plíce), ale navíc **nekolabující** na řezu (zachovávají tvar)

ARDS

Morfologie

- mikroskopicky obraz difuzního alveolárního poškození
 - **DAD (Diffuse Alveolar Damage)**
 - **exsudativní fáze** (destrukce kapilár a "syndrom hyalinních blanek")
 - **proliferativní fáze** (intersticiální fibróza, hyperplázie pneumocytů II. třídy, karnifikace, bronchiolizace alveolů výstelkou terminálních bronchiolů)

ARDS

Klinika

- děti i dospělí

- ARDS / IRDS

- destrukce parenchymu vyústí v těžkou RI s rozvojem plicní hypertenze a *cor pulmonale chronicum*

- ani přežití základního stavu nezaučuje dobrou prognózu
- také náchylnost k sekundární infekci

Definice

- intersticiální plicní procesy / fibrózy
- skupina **chronických** restrikčních chorob
 - definovány **fibrotizací intersticia** plic s následným poklesem plicního V (společná patogeneze, klinika i radiologický obraz)
 - jednotlivé choroby rozlišeny dle **histopatologického** nálezu
 - někdy zahrnuta i **lymfangioleiomyomatóza** (jde ale o nádor = PECom)
- poměrně vzácné nemoci s často fatálním průběhem
 - ireverzibilní poškození ústící do RI

IPP

Příčina (etologie)

- známé příčiny

- EAA, kuřácké IPP, polékové IPP, IPP syst. chorob a pneumokoniózy

- neznámé (idopatické, kryptogenní) příčiny

- IPF (UIP), NSIP, COP, LIP, eozinofilní pneumonie, pleuropulmonální fibroelastóza, alveolární proteinóza

Příčina (etologie)

- **EAA** = exogenní / extrinická alergická alveolitida
(hypersenzitivní pneumonie, alergická pneumonitida)
 - příčinou **alergická** reakce na inhalované Ag organického původu
 - vliv **III. a IV. imunopatologické reakce** (imunokomplexy + granulomy)
 - Ag mohou být velmi variabilní:

Příčina (etiology)

- **EAA = exogenní / extrinická alergická alveolitida
(hypersenzitivní pneumonie, alergická pneumonitida)**

- proteiny ptačího trusu (psittakóza)
- plísně plesnivého sena (farmářská plíce)
- kokain (cracková plíce)
- plísně drtě cukrové třtiny (bagassóza)
- plísně ječmene (sladovnická plíce)
- plísně javorové kůry (nemoc z javorové k.)
- plísně obilí (mlynářská plíce)
- plísně žampionů (žampionářská plíce)
- plísně kompostu (kompostérská plíce)
- plísně rašeliníku (rašelinířská plíce)
- plísně korkového prachu (suberóza)
- plísně dřeva (japonská letní EAA)
- plísně sýrů (plíce umývačů sýrů)
- nonTBC mykob. (EAA kovotepců)
- plísně vířivek ("hot tub lung")
- proteiny měkkýšů (EAA schránek m.)
- isokyanáty (isokyanátová EAA)
- anhydrid trimelitu (EAA z a. t.)
- Be (berylióza)
- plísně hroznů (plíce vinařů)

Příčina (etologie)

- **kuřácké IPP** = skupina restričních chorob z kouření

- vliv dráždění intersticia chronickým nikotinizmem
- **DIP** (deskvamativní intersticiální pneumonie)
- **RB** (bronchiolitida respiračních bronchiolů)
- **plicní histiocytóza z Langerhansových buněk**
- **SRIF** (intersticiální fibróza asociovaná s kouřením)
- **CPFE** (syndrom kombinované fibrózy a emfyzému)

Příčina (etologie)

- **IPF = idiopatická plicní fibróza (klinický název)**
 - **histopatologicky označována za UIP (Usual Interstitial Pneumonia = Běžná intersticiální pneumonie)**
 - **idiopatický primárně proliferativní (fibrotizující) zánět intersticia plic** (multifaktoriální vznik = vliv genetika, dysbalance cytokinů PMN, kouření)
 - nejčastější a nejzávažnější IPP (častá mortalita starších lidí na RI)

Příčina (etiology)

- **NSIP** = nespecifická intersticiální pneumonie
 - idiopatický primárně proliferativní (fibrotizující) zánět intersticia plic, ale mikroskopicky odlišný od UIP (příznivější, než IPF)
- **COP** = kryptogenní organizující se pneumonie
 - uniformní nespecifické patologické hojení plic na idiopatické agens
 - stejný obraz i na známá agens (infekce, inhalace tox. látek, léky, nádory...)
- **LIP** = lymfoidní intersiciální pneumonie
 - idiopatická chronická zánětlivá (lymfocytární) infiltrace intersticia plic
 - asociace s HIV, autoimunitami (+ riziko MALT-lymfomu)

Vývoj (patogeneze)

- všechny uvedené IPP prodělají jeden ze **2 typů průběhu**:
- **primární chronická pneumoitida**
 - od počátku chronická až **(fibro)produktivní intersticiální pneumonie**
 - **ireverzibilní** zpravidla
 - IPF, NSIP, kuřácké IPP
- **sekundárně chronická pneumoitida**
 - předchází **akutní pneumonitida** (tvoří opakované ataky až chronicita)
 - **reverzibilní** v akutní fázi (ireverzibilní až chronická reparační fáze)
 - EAA, LIP, COP

Vývoj (patogeneze)

- všechny vyústí v **restriktivní poruchu až RI**
 - rozvíjí se *cor pulmonale chronicum*

Morfologie

- makroskopicky jizvení intersticia (tuhá nevzdušná plíce)
 - nerovnoměrné = "patchy" ložisková fibrotizace predilekčních oblastí (EAA, kuřácké IPP, IPF, COP)
 - rovnoměrné = difuzní fibrotizace plicního intersticia (NSIP, LIP, chr. ARDS)
- výsledkem IPP až "voštinovitá plíce" (včelí plástev)
 - terminální fibróza s bronchiektáziemi a kompenzatorním emfyzémem
- často neodlišitelné ani s HR-CT a nutná biopsie

Morfologie

- mikroskopicky definovány jednotlivé typy IPP
 - tudíž každá **vlastní obraz**

Morfologie

- EAA závisí na fázi postižení

- akutní = floridní zánět peribronchiolárně (neutrofily, eozinofily)
- chronická = lymfocytární zánět intersticiálně s granulomy až fibróza

Příčina (etiology)

- **kuřácké IPP** = skupina restričních chorob z kouření

- **DIP** = hojně kuřácké makrofágy ("deskvamace") alveolů a fibróza intersticia
- **RB** = kuřácké makrofágy až restrikční peribronchiolitis a fibróza
- **plicní histiocytóza z Langerhansových buněk** = proti hematologické se nejedná o maligní nádor, ale akumulaci L. buněk, makrofágů a eozinofilů peribronchiolárně a subpleurálně s následnou fibrotizací (kvůli kouření)
- **SRIF** = asymptomatická hyalinizace interalveolárních sept (nemoc?)
- **CPFE** = spíš komorbidita UIP + CHOPN

Morfologie

- UIP histopatologickým obrazem IPF

- není specifický ("UIP-like pattern" u kolagenóz, terminální fáze jiných IPP)
- **fokální fibróza intersticia různého stáří (fibroblastické fokusy) bez zánětu**
- jizvení hlavně subpleurálně a paraseptálně

Morfologie

- NSIP téměř opačným nálezem k UIP

- není specifický ("NSIP-like pattern" u terminální fáze jiných IPP)
- difuzní fibróza intersticia stejného stáří s chronickým zánětem
- odlišuje se buněčná (zánětlivá) a fibrotická fáze NSIP

Morfologie

- **COP** vytváří zátkovitou n. granulační tkáň (netvoří voštiny)
 - **aktivní** (se smíšeným zánětem) až **neaktivní** (jizevnatá fibrotizace)
 - **karnifikace** = v alveolech ("kožovitá plíce"; *caro* = maso)
 - **obliterující bronchiolitida** = v term. bronchiolech (až Massonův polyp)

Morfologie

- LIP má obraz buněčnější NSIP

- difuzní intersticiální infiltráty lymfocytů (příměs makrofágů až granulomy)
- folikulární bronchiolitida = pokud až vytváří lymfatické folikuly v okolí DC
- možný zvrat v MALT-lymfom (nutná IHC a klonalita)

Klinika

- dospělí

- kuřáci i nekuřáci (závisí na typu IPP)
- fibróza parenchymu vyústí v **těžkou RI** s rozvojem plicní hypertenze a ***cor pulmonale chronicum***
 - progresivní **dušnost** se suchým kašlem (u IPF přežití cca 4 roky)
 - **poslechově** pískoty a vrzoty
 - u **akutních** fází (EAA) možná i horečka
- doprovodné příznaky **hypoxie**
 - **paličkovité prsty (digiti Hippocratici)** s nehty "hodinového sklíčka"

Zdroje:

- ZÁMEČNÍK, Josef. Patologie 1-3. 1. vydání, LD, s.r.o. - PRAGER PUBLISHING, 2019.
- BUJA, Maximilian; NETTER, Frank. Netter's Illustrated Human Pathology. 2. vydání, Elsevier Inc, 2014.
- STEJSKAL, Josef. Obecná patologie v poznámkách. 2. vydání. Nakladatelství Karolinum, 2005.
- POVÝŠIL, Ctibor; ŠTEINER, Ivo. Obecná patologie. 1. vydání. Nakladatelství Galén, 2011.
- BALKO, Jan; TONAR, Zbyněk; VARGA, Ivan. Memorix histologie. 1. vydání. Nakladatelství Triton, 2016.
- <https://ucebnice-patologie.cz/>